

esting work and freedom; sphere of family life and an active, productive life personality; the values self-sufficiency and development work on yourself; personality desire to achieve perfection in everything and the value of health. The features of spirituality of managers depending on gender, age, experience of management, type of school are determined. According to this it is concluded that the development of spirituality of leaders of educational organizations in terms of postgraduate pedagogical education is very actual. The structure of development of spirituality of leaders of educational organizations (cognitive, affective and conative components) is shown.

The stages of self-development and development of value-sense sphere leaders of educational organizations are determined. Stated that the initiation of spirituality of managers in terms of postgraduate education is the possible by internalization of external social influences such as: own example and direct teaching, so-called «psychological inoculation» etc.

In further studies it is possible to analyze the psychological readiness of teachers of institutions postgraduate pedagogical education to development of spirituality of leaders of educational organizations etc.

Key words: value orientations; heads of educational institutions; spirituality, postgraduate education

УДК 159.923.6

Брюховецька О.В.

ОСОБЛИВОСТІ ЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ КЕРІВНИКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Брюховецька О.В. Особливості етнічної толерантності керівників загальноосвітніх навчальних закладів. У статті охарактеризовані категорії «духовність» і «толерантність». Представлені визначення понять «етнічна толерантність» і «етнічна толерантність керівника».

Наведено результати емпіричного дослідження рівня розвитку етнічної толерантності керівників загальноосвітніх навчальних закладів. Визначено недостатній рівень розвитку етнічної толерантності досліджуваних керівників загальноосвітніх навчальних закладів. Виявлено вплив гендерно-вікових чинників на рівень розвитку етнічної толерантності досліджуваних керівників загальноосвітніх навчальних закладів.

Зроблено висновок про необхідність розвитку етичної толерантності керівників загальноосвітніх навчальних закладів в системі післядипломної педагогічної освіти в умовах спеціально організованого навчання.

Ключові слова: духовність, толерантність, етнічна толерантність, керівники загальноосвітніх навчальних закладів.

Брюховецкая А.В. Особенности этнической толерантности руководителей общеобразовательных учебных заведений. В статье охарактеризованные категории «духовность» и «толерантность». Представленные определения понятий «этническая толерантность» и «этническая толерантность руководителя».

Приведены результаты эмпирического исследования уровня развития этнической толерантности руководителей общеобразовательных учебных заведений. Определен недостаточный уровень развития этнической толерантности исследуемых руководителей общеобразовательных учебных заведений. Выявлено влияние гендерно-вековых факторов на уровень развития этнической толерантности исследуемых руководителей общеобразовательных учебных заведений.

Сделан вывод о необходимости развития этической толерантности руководителей общеобразовательных учебных заведений в системе последипломного педагогического образования в условиях специально организованной учебы.

Ключевые слова: духовность, толерантность, этническая толерантность, руководители общеобразовательных учебных заведений.

Постановка проблеми. На тлі сучасних духовно-моральних проблем існуючих в українському суспільстві, звернення дослідників до таких категорій як «*духовність*» і «*толерантність*» представляється особливо актуальним. Традиційно обидві категорії розглядаються дослідниками окремо, що цілком обґрунтовано, проте ми вважаємо, що нині необхідно обговорювати проблему толерантності в контексті розвитку духовності людини.

Сфера освіти має найбезпосередніше відношення до таких найважливіших світоглядних категорій, як *духовність* і *толерантність*. Більш того, саме сфера освіти здатна активно і цілеспрямовано формувати відповідні духовні якості і людини і соціуму. На думання деяких дослідників, існує тісний зв'язок між *духовністю* й *толерантністю*, "зокрема, розвинена духовність призводить до толерантності, а втрата – до нетерпимості, екстремізму" [1]. На думку вчених поняття «*духовність*» – це категорія етики, яка визначає моральний вимір людської життєдіяльності, це живе джерело доброчесностей людини, її моральна спроможність та вища цінність [8]. *Духовність*, будучи фундаментальною властивістю людини, інтегрує в собі духовні потреби і здібності людини самореалізовувати себе у пошуках істини в прагненні до свободи, добра, справедливості. *Духовність* – явище багатогранне, це особливий морально-етичний стан людини, коли вона щиро схиляється до таких цінностей, як істина, добро, гуманізм, свобода, справедливість, коли вона одержима пошуком сенсу життя.

У Декларації принципів толерантності ООН, проголошеній 16 листопада 1995 р., визначається, що *толерантність* – це повага, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовиявлення людської особистості. Толерантність – це, передусім, активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини [4].

Сутнісні етимологічні характеристики *толерантності* органічно вписуються в усю багатогранну специфіку *проявів духовності*. Як показують дослідження, *прояви толерантності і духовності*, пронизують усі сфери соціального і індивідуального життя людини, є важливим виміром практично будь-якого психологічного процесу і стану. Зрозуміти інших – означає бути самому духовно багатим, вміщувати в себе інших людей в їх духовному змісті, щоб зрозуміти людину, потрібно особливі здібності. Духовні здібності – це здібності зрозуміти, оцінити і зображувати інших людей.

Простір духовності і толерантності – це не лише стосунки людини до самого собі, міжособові взаємовідносини, це можливість діалогу між різними етносами. Виходячи з багатонаціональності кожного українського регіону, можна зробити висновок, що Україна етнічно різноманітна. Цей факт повинний спонукати суспільство до того, щоб навчитись на всіх рівнях розуміти один одного, співпрацювати і знаходити рішення. Але *етнічна толерантність* не виникає сама по собі, це почуття необхідно формувати і розвивати. Перше, на наш погляд, одне з найважливіших завдань освітньої системи України. Формування духовності, толерантності у людських відносинах, виховання *етнічної толерантності* є найважливішим завданням освітніх організацій.

Стан дослідження проблеми. Вивченню психологічного аспекту толерантності присвятили свої дослідження зарубіжні вчені (Г. Айзенк, С. Баднер, А. Маслоу, П. Ніколсон, Л. Нордберг, К. Роджерс, Г. Олпорт, Дж. Салліван, Н. Ешфорд), російські дослідники (О. Асмолов, Н. Баранова, Г. Бардієр, Л. Виготський, Б. Гершунський, В. Золотухін, О. Леонтьєв, В. Петровський), українські вчені (О. Бондаренко, О. Грива, О. Винославська, М. Хом'яков, С. Ярмійчук) [2].

На думку деяких дослідників, існує тісний зв'язок між толерантністю і духовністю. Проблеми духовності торкалися А. Дистервег, Т. Зазюн, І. Зеліченко, Я. А. Каменський, О. Майкіна, Г. Песталоці. Г. Сагач, С. Соловейчик, В. Сухомлинський [9]. Вивченням причин толерантної поведінки у міжетнічних стосунках займалися зарубіжні вчені (Дж. Беррі, М. Плізент, Г. Теджфел, Дж. Тернер, Л. Хагендорн), російські вчені (В. Агеєв, Н. Лебедева, Г. Солдатова, Т. Стефаненко, Л. Шайгерова, Є. Шлягіна), вітчизняні вчені (П. Гнатенко, К. Коростеліна, Н. Лебедева, В. Павленко, О. Петрицький, М. Пірен, К. Терещенко) [2].

Мета і завдання статті. Метою статті є аналіз рівня розвитку етнічної толерантності керівників загальноосвітніх навчальних закладів. Для досягнення поставленої мети вирішувалися наступні задачі: визначити загальний рівень етнічної толерантності досліджуваних керівників; дослідити вплив гендерно-вікових чинників на особливості розвитку етичної толерантності досліджуваних керівників.

Виклад основного матеріалу. У сучасній психологічній літературі *етнічна толерантність* трактується таким чином. *Етнічна толерантність* – відношення до людей іншої раси та етнічної групи, до власної етнічної групи, оцінка культурної дистанції [7]. *Етнічна толерантність* – як моральна якість, виражається в прагненні досягти взаємного розуміння і узгодження різних інтересів і точок зору без застосування надзвичайних заходів примусу, необхідне для пошуку будь-якого компромісу і пом'якшення непримиренних соціальних протиріч [8]. *Етнічна толерантність* – готовність особистості терпимо сприймати ті чи інші явища національного життя і міжетнічних стосунків [6]. *Етнічна толерантність* – це соціально-психологічна, а не чиста психологічна якість, опосередкована соціальними нормами. *Етнічна толерантність* припускає не просто прийняття іншого етносу таким, яким він є (це її онтологія), а виборче відношення до етноіншого, тобто до іншого етносу та його представників. Вона припускає: готовність до співпраці, взаємовигідного партнерства, що взаємозобов'язує на основі взаємоприйнятних цінностей; готовність до культурного взаємообміну і взаємозбагачення; здатність до взаємної емпатії, тобто до досягнення ментальності етноіншого; нейтралізацію негативних комплексів у поведінці етноіншого без приниження його особистісної та соціальної гідності; установку на взаємошанований діалог з метою досягнення більшого взаєморозуміння [6].

Сучасний загальноосвітній навчальний заклад не має є етнічної, соціальної і культурної однорідності, і тому, для забезпечення своєї стабільності, пот-

ребує *толерантності*. Це вимагає орієнтації керівників загальноосвітніх навчальних закладів на *толерантну взаємодію*, як на базис успішного і ефективного управління.

На нашу думку, *етнічна толерантність* – особистісна якість, яка характеризується шанобливим, неворожим ставленням керівника до представників інших етнічних груп, що є у контакті з власною етнічною групою. Виражається в терпимості до чужого способу життя, чужих звичаїв, традицій, устоїв, інших почуттів, думок і ідей. культурного з'ясування розбіжностей. *Етнічна толерантність керівника* виявляється і виникає в проблемно-конфліктних ситуаціях взаємодії з представниками інших етнічних груп [2].

Виходячи із специфіки праці керівника загальноосвітнього навчального закладу, одним з найважливіших завдань, що стоять перед системою середньої освіти, є створення сприятливих умов для формування *етнічної толерантності* як професійно важливої якості фахівців, працюючих з людьми.

Виклад методики і результатів досліджень. Дослідження проводилося на базі Державного вищого навчального закладу «Університет менеджменту освіти» НАПН України. Вибірку досліджуваних склали 962 керівника загальноосвітніх навчальних закладів України.

В емпіричному дослідженні використана методика дослідження «*Індекс толерантності*» (Г. У. Солдатова, О. О. Кравцова, О. Є. Хухлаєв, Л. О. Шайгерова) [5]. Стимульний матеріал опитувальника складають твердження, що відображають як загальне ставлення до навколишнього світу та інших людей, так і соціальні установки в різних сферах взаємодії, де виявляється толерантність та інтолерантність людини. Опитувальник містить твердження, що виявляють ставлення до деяких соціальних груп (меншин, психічно хворих людей, безхатченків), комунікативні установки (повага до думки опонентів, готовність до конструктивного вирішення конфліктів і продуктивної співпраці). Зроблено також акцент на виявленні етнічної толерантності-інтолерантності (ставлення до людей іншої раси і етнічної групи, до власної етнічної групи, оцінка культурної дистанції).

Умовно ми виділили високий, середній і низький рівні етнічної толерантності.

Низький рівень толерантності характеризується тим, що керівник на словах визнає права інших на культурні відмінності, декларує принцип рівності людей незалежно від їх расової, національної, релігійної приналежності, але при цьому відчуває особисте неприйняття окремих соціокультурних груп. Такий дисонанс між декларованими гуманістичними принципами і реальним проявом нетерпимості керівник намагається виправдати посиленнями на громадську думку («всі так вважають»), аморальну поведінку, нібито властиву представникам цих груп («всі вони такі»), особистий невдалий досвід взаємодії з ними («я зустрічав таких людей і впевнений, що...»). Низький рівень толерантності проявляється не тільки у неприйнятті інших культур, але і в нерозумінні їх, розгляді їх крізь призму тільки власних культурних установок.

Середній рівень толерантності визначається визнанням і прийняттям культурного плюралізму, повагою до різноманітних соціокультурних груп, але при цьому схильністю керівника розділяти (часто несвідомо) деякі культурні забобони, використовувати стереотипи щодо представників тих чи інших культур. Керівник не може самостійно побачити часті, особливо приховані, прояви культурної дискримінації в повсякденному житті, йому важко уявити, з якими проблемами можуть стикатися культурні меншини, мігранти або біженці. Це пояснюється нерозумінням іншого, невмінням побачити його зсередини, поглянути на світ з його точки зору.

Високий рівень толерантності характеризується наступними ознаками. Це визнання інших культур, визнання права людей на інший спосіб життя, вільне вираження своїх поглядів і цінностей. Це прийняття інших культур, позитивне ставлення до культурних відмінностей, підвищена сприйнятливість до будь-яких проявів культурної дискримінації, здатність знаходити в іншій культурі щось корисне і цінне для себе самого. Це розуміння інших культур, вміння уникати в їх оцінці культурних забобонів і стереотипів, прагнення розглядати інші культури крізь призму цінностей і пріоритетів самих цих культур, здатність припускати альтернативні погляди на проблеми, що виникають в полікультурному суспільстві.

Для опрацювання даних застосовувалися статистично-математичні методи з використанням комп'ютерної програми SPSS (версія 17.0).

Отримані результати емпіричного дослідження дозволили визначити *рівні етнічної толерантності* досліджуваних керівників загальноосвітніх навчальних закладів (табл. 1).

Таблиця 1

Рівні етнічної толерантності досліджуваних керівників загальноосвітніх навчальних закладів

Рівні	Кількість досліджуваних (у %)
низький	32,1
середній	36,5
високий	31,4

Як випливає з табл. 1, загалом рівень етнічної толерантності досліджуваних керівників виявився недостатнім.

Більшість досліджуваних керівників має низький (32,1 %) і середній (35,6 %) рівень етнічної толерантності. Такі дані до певної міри є передбачуваними, оскільки респонденти активно включені до освітнього простору, який важливим завданням успішної професійної діяльності ставить вироблення вміння терпимо, хоча й критично, та з повагою ставитися до відмінностей (в думках, в оцінках, в характеристиках, в підходах до співробітників тощо).

Третина досліджуваних (31,4%) мають високий рівень етнічної толерантності, що характеризується установкою на повагу і самоповагу; схильністю проявляти терпимість, поблажливість, такт по відношенню до осіб протилежних поглядів, переконань, культурних традицій.

Завдання наступного етапу полягало у дослідженні впливу гендерно-вікових чинників на особливості розвитку етнічної толерантності досліджуваних керівників загальноосвітніх навчальних закладів. Так, було зафіксовано статистично значущі відмінності ($p < 0,05$) і при дослідженні взаємозв'язку рівнів етнічної толерантності і статі досліджуваних керівників (табл. 2).

Таблиця 2

Взаємозв'язок між рівнями етнічної толерантності і статтю досліджуваних керівників загальноосвітніх навчальних закладів

Стать досліджуваних	Рівні етнічної толерантності (кількість досліджуваних, у %)		
	низький	середній	високий
жінки	31,1	49,5	19,3
чоловіки	34,0	51,3	14,7

Як видно з табл. 2, керівники-жінки виявили вищий рівень етнічної толерантності, ніж керівники-чоловіки. Керівники-жінки характеризуються шанобливим, неворожим ставленням до представників інших етнічних груп, здатні вольовим зусиллям відстрочити свою емоційну реакцію на дратівливі чинники і вивести її за межі напруженої ситуації. Результати нашого дослідження засвідчують достовірно вищий прояв у них особистісної терпимості, толерантних комунікативних установок спрямованих на прийняття думок, прав і свобод інших, здатності до розуміння поглядів іншої людини, співпереживання.

Керівники-чоловіки перевершують жінок за рівнями категоричності, наявності певних жорстких установок по відношенню до тих чи інших груп людей, нетерпимості до певних розбіжностей між різними людьми, тобто чоловіки є менш толерантними у відповідних аспектах, ніж жінки.

Таким чином, дослідження виявило вплив статі на особливості розвитку етнічної толерантності досліджуваних керівників загальноосвітніх навчальних закладів.

Також було зафіксовано статистично значущі відмінності ($p < 0,05$) і при дослідженні взаємозв'язку етнічної толерантності і віку досліджуваних керівників (табл. 3).

Як видно з табл. 3, що чим більший вік досліджуваних, тим вищий у них рівень етнічної толерантності.

Таблиця 3

Взаємозв'язок між рівнями етнічної толерантності і віком досліджуваних керівників загальноосвітніх навчальних закладів

Вік досліджуваних	Рівні етнічної толерантності (кількість досліджуваних, у %)		
	низький	середній	високий
до 30 років	38,7	47,6	13,7
від 30 до 35 років	35,9	51,3	12,8
від 35 до 40 років	42,7	40,2	17,1
від 40 до 45 років	25,8	64,5	9,7
понад 45 років	29,4	47,1	23,5

Керівники старші за віком свідомо відмовляються від дій, які можуть завдати болю співробітникам, прагнуть здолати протиріччя в стосунках шляхом розумних дій, заснованих на внутрішньому переконанні в необхідності взаємних поступок.

Таким чином, дослідження виявило вплив віку на особливості розвитку етнічної толерантності керівників загальноосвітніх навчальних закладів.

За результатами дисперсійного аналізу нами визначені гендерно-вікові особливості етнічної толерантності досліджуваних керівників загальноосвітніх навчальних закладів. Так виявилось, що рівень етнічної толерантності у жінок-керівників не залежить від віку, а у чоловіків з віком зменшується ($p < 0,05$) (рис. 1).

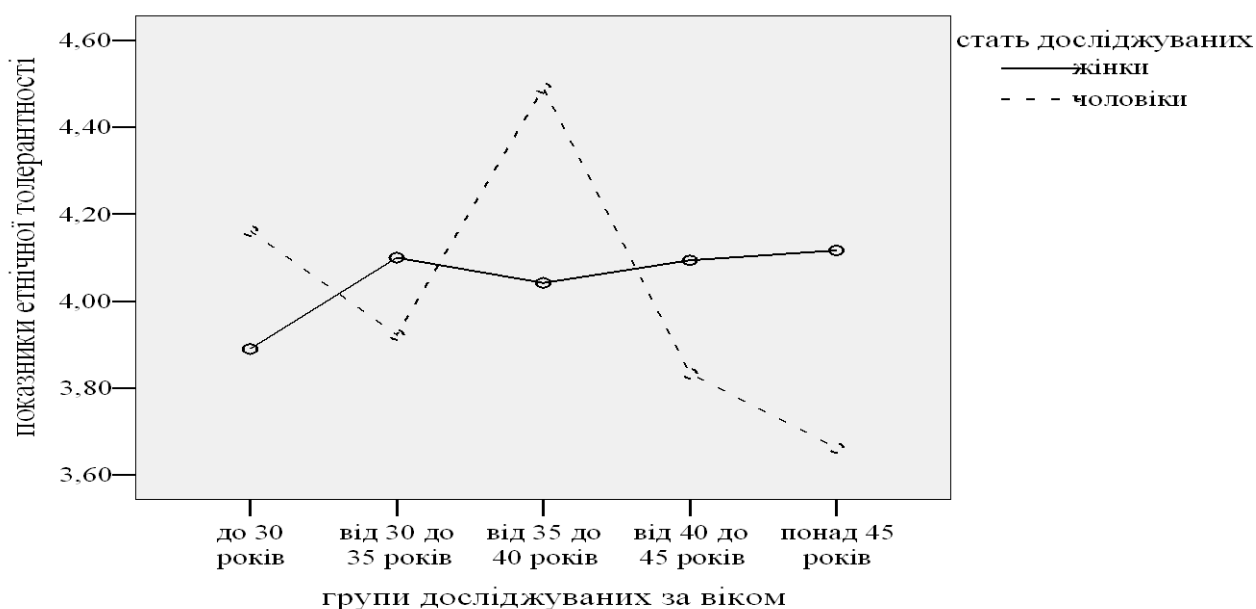

Рис. 1. Особливості етнічної толерантності досліджуваних керівників загальноосвітніх навчальних закладів залежно від статі і віку

Отже, за результатами проведеного емпіричного дослідження виявлені гендерно-вікові відмінності розвитку етнічної толерантності досліджуваних керівників загальноосвітніх навчальних закладів.

Варто зазначити, що надане емпіричне дослідження особливостей етнічної толерантності не претендує на вичерпність у розкритті представленої проблематики, а радше слугує одним із аспектів вивчення комплексного феномена професійної толерантності керівників загальноосвітніх навчальних закладів. Виявлені проблеми актуалізують необхідність розвитку етнічної толерантності толерантності керівників загальноосвітніх навчальних закладів, який, на наш погляд, можливо здійснити в системі післядипломної педагогічної освіти в умовах спеціально організованого навчання.

Висновки. Таким чином, у результаті проведеного дослідження проблеми етнічної толерантності керівників загальноосвітніх навчальних закладів сформовані висновки: по-перше, категорії *духовність* і *толерантність* дійсно ві-

дносяться до єдиного категоріального простору, толерантність складає цілий ряд етимологічних аспектів проявів духовності; по-друге, *етнічна толерантність* – особистісна якість, яка характеризується шанобливим, неворожим ставленням керівника до представників інших етнічних груп, готовність до співпраці, партнерства, повазі особистісної та соціальної гідності етноіншого; по-третє, *етнічна толерантність керівника* виявляється і виникає в проблемно-конфліктних ситуаціях взаємодії з представниками інших етнічних груп; по-четверте, загальний рівень етнічної толерантності досліджуваних керівників виявився недостатнім, найбільш виразними проявами низького рівня толерантності є категоричність та невміння приховувати почуття, а найменш виразними – нетерпимість і невміння пристосовуватися; по-п'яте, виявлені гендерно-вікові відмінності розвитку етнічної толерантності досліджуваних керівників загальноосвітніх навчальних закладів.

Подальші перспективи дослідження. Доцільним, на наш погляд, є розробка та впровадження у рамках підготовки керівників і персоналу загальноосвітніх навчальних закладів тренінгової програми з розвитку етнічної толерантності.

Список використаних джерел

1. Авксентьева А. В. Этнические проблемы современности и культура межнационального общения / А. В. Авксентьева. – М. : Бонфим, 2001. – 231 с.
2. Брюховецька О. В. Професійна толерантність в розумінні керівників освітніх організацій / О. В. Брюховецька // Актуальні проблеми психології : зб. наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / [ред. кол. С. Д. Максименко (гол. ред.) та ін.]. / Т. I : Організаційна психологія. Соціальна психологія. Економічна психологія / за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. – Випуск 31. – К. : А.С.К., 2011. – С. 246-252.
3. Гершунский Б. С. Толерантность в системе ценностно-целевых приоритетов образования / Б. С. Гершунский // Педагогика. – 2003. – №1. – С. 3-10.
4. Декларація принципів толерантності : (Генеральна конференція ЮНЕСКО від 16.11.1995) [Електронний ресурс] : – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
5. Психодиагностика толерантности личности [Текст] / под ред. Г. Солдатовой, Л. Шайгеровой. – М. : Смысл, 2008. – С. 94-97.
6. Рахманин В. С. Демократия и толерантность : [монография] / В. С. Рахманин. – Воронеж : Воронежский госуниверситет, 2002. – 402 с.
7. Солдатова Г. У. В. Может ли «другой» стать другом? Тренинг по профилактике ксенофобии / Г. У. Солдатова, А. В. Макаручук. – М. : Генезис, 2006. – 256 с.
8. Федоренко Л. Г. Толерантность в общеобразовательной школе / Л. Г. Федоренко. – М. : КАРО, 2006. – 146 с.
9. Штумпф С. П. Духовность как социокультурный феномен: аксиологическая направленность и перспективы развития / С. П. Штумпф. – Красноярск, 2007. – 325 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Avksent'eva A. V. Jethicheskie problemy sovremennosti i kul'tura mezhnacional'nogo obshhenija / A. V. Avksent'eva. – M. : Bonfim, 2001. – 231 s.
2. Brjuhovec'ka O.V. Problema profesijnoї tolerantnosti kerivnikov osvitnih organizacij / O.V. Brjuhovec'ka // Visnik pisljadiplomnoї osviti : zb. nauk. prac' / Un-t menedzh. osviti NAPN Ukraїni / [redkol. : O.L. Anufrieva ta in.]. – K., 2005. – Vip. 3 (16) / [golov. red. V.V. Olijnik]. – 2011. – S. 214-219.
3. Gershunskij B. S. Tolerantnost' v sisteme cennostno-celevyh prioritetov obrazovanija / B. S. Gershunskij // Pedagogika. – 2003. – №1. – S. 3-10.

4. Deklaracija principiv tolerantnosti : (General'na konferencija JuNESKO vid 16.11.1995) [Elektronnij resurs] : – Rezhim dostupu: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
5. Psihodiagnostika tolerantnosti lichnosti [Tekst] / pod red. G. Soldatovoj, L. Shajgerovoj. – M. : Smysl, 2008. – S. 94-97.
6. Rahmanin V. S. Demokratija i tolerantnost' : [monografija] / V. S. Rahmanin. – Voronezh : Voronezhskij gosuniversitet, 2002. – 402 s.
7. Soldatova G. U. V. Mozhet li «drugoj» stat' drugom? Trening po profilaktike ksenofobii / G. U. Soldatova, A. V. Makarchuk. – M. : Genezis, 2006. – 256 s.
8. Fedorenko L. G. Tolerantnost' v obshheobrazovatel'noj shkole / L. G. Fedorenko. – M. : KARO, 2006. – 146 s.
9. Shtumpf S. P. Duhovnost' kak sociokul'turnyj fenomen: aksiologicheskaja napravlenost' i perspektivy razvitija / S. P. Shtumpf. – Krasnojarsk, 2007. – 325 s.

Bruhovetska O. V. Features of secondary school principals' ethnic tolerance. The article deals with the categories of 'spirituality' and 'tolerance'. The author presents the definitions of the concepts of 'ethnic tolerance' and leader's ethnic tolerance'.

The author presents the results of empirical research on the levels of secondary school principals' ethnic tolerance. It was found that secondary school principals' ethnic tolerance was underdeveloped and influenced by their gender and age characteristics.

The author makes a conclusion about the need for a special secondary school principals' ethnic tolerance development training in the system of postgraduate education.

Keywords: spirituality, tolerance, ethnic tolerance, secondary school principals.

УДК 316.621

Бугаєвський К.А.

РОЛЬ СІМ'Ї У СТАНОВЛЕННІ ДУХОВНО ЗРІЛОЇ ОСОБИСТОСТІ

Бугаєвський К.А. Роль сім'ї у становленні духовно зрілої особистості. В статті подані результати проведеного дослідження серед іноземних та українських студентів ВНЗ, метою якого було визначення рівня впливу сім'ї на формування їх особистісних характеристик. При аналізуванні отриманих результатів було визначено, що серед іноземних студентів вплив сім'ї та сімейних відносин був значно вищим, ніж в українських студентів. Найбільш активно відзначають вплив сім'ї, як найбільш авторитетного чинника впливу на формування своєї духовності, гармонійного розвитку та становлення особистості студенти з Індії та мусульманських стан Африки (Марокко, Туніс) та Азербайджану, Туркменії та Узбекистану. Це впевнено стверджували 100% хлопців та дівчат з числа іноземних студентів. Серед українських студентів найбільш активно відмічали вплив сім'ї на формування та становлення своєї духовності та особистісних характеристик студенти, що проживають в сільській місцевості, в переважній кількості це були дівчата. Серед переважаючих факторів становлення своєї духовності та формуванні особистості іноземні студенти, насамперед, визначають вплив релігії, національних, культурних, родинних традицій. Українські студенти на перше місце ставлять вплив суспільних відносин, потім – родинні зв'язки. А далі йдуть, по мірі убування – національні та культурні традиції. Релігійна належність та вплив домінуючої релігії займає одне з останніх місць, як фактор формування духовності та особистості.

Ключові слова: особистість, сім'я, духовність, становлення, вплив, студенти.

Бугаевский К.А. Роль семьи в становлении духовно зрелой личности. Роль семьи в становлении духовно зрелой личности. В статье представлены результаты проведенного исследования среди иностранных и украинских студентов вузов, целью которого было определение степени влияния семьи на формирование их личностных характеристик. При анализе полученных результатов было определено, что среди иностранных студентов влияние семьи и семейных отношений был значительно выше, чем в украинских студентов. Наиболее активно отмечают влияние семьи, как наиболее авторитетного фактора влияния на формиро-